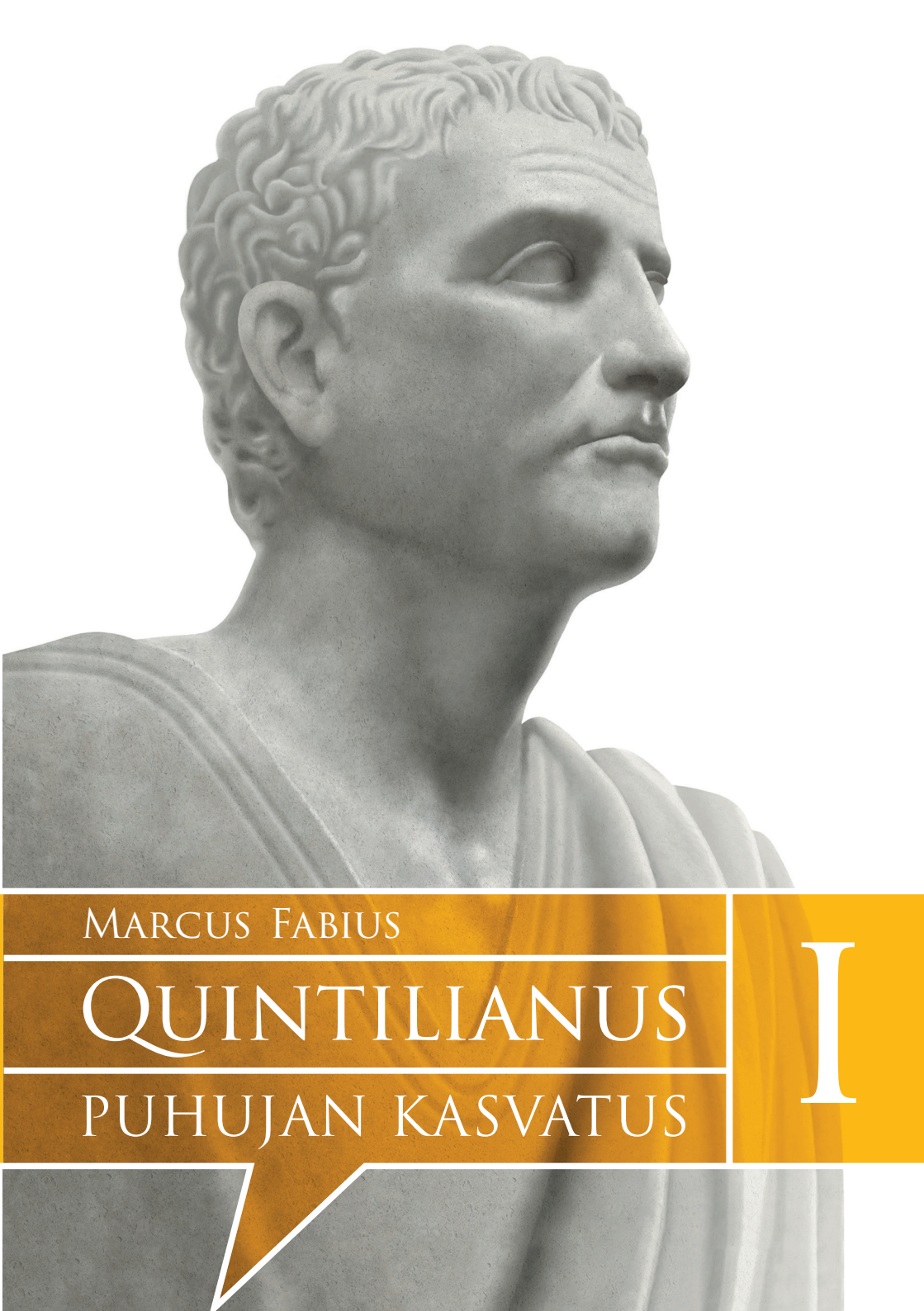




MARCUS FABIVS

QVINTILIANVS

PUHVJAN KASVATVS

I

Puhujan kasvatus

Quintilianus

Puhujan kasvatus

I–IV kirja

Suomennos, esipuhe ja selitykset
Aulikki Vuola



FAROS

Toinen painos, 2019

© Aulikki Vuola & Faros-kustannus Oy

ISBN 978-952-5710-39-7

Faros-kustannus Oy
www.faroskustannus.fi

Sisällys

Aulikki Vuola: <i>Quintilianus ja Pubujan kasvatus</i>	7
<i>Pubujan kasvatus</i>	15
I kirja	18
II kirja	108
III kirja	183
IV kirja	260
Selitykset	326
Nimihakemisto	369

Quintilianus ja Puhujan kasvatus

Quintilianuksen elämänvaiheet

Marcus Fabius Quintilianus (n. 35–100 jKr.) oli roomalainen puhuja ja puhetaidon opettaja. Hän syntyi Hispanian Calahorrassa, nykyisessä Pohjois-Espanjassa, mutta vietti suuren osan elämästään Roomassa. Quintilianuksen isä oli puhetaidonopettaja ja toi pojan Roomaan reetorikoulutukseen, minkä jälkeen tämä palasi vielä kotikaupunkiinsa. Hispaniassa Quintilianus tutustui käskynhaltijana toimineeseen Servius Sulpicius Galbaan (myöhemmin keisarina), joka toi hänet mukanaan Roomaan v. 68.

Roomassa Quintilianus toimi asianajajana ja puhetaidonopettajana. Hän perusti oman puhujakoulun ja oli myöhemmin ensimmäinen valtiolta palkkaa saanut puhetaidonopettaja: keisari Vespasianus myönsi hänelle palkan julkisista varoista, ja hän toimi keisari Domitianuksen sukulaispoikien opettajana. Quintilianuksen oppilaita olivat niinikään Plinius nuorempi ja runoilija Juvenalis, mahdollisesti myös historioitsija Tacitus. Toimittuaan 20 vuotta opettajana Quintilianus jätti työnsä ja alkoi kirjoittaa kokemuksistaan puhujana ja puhetaidonopettajana.

Quintilianuksen ainoa jälkimaailmalle säilynyt teos on noin 95 jKr. valmistunut 12 kirjaa käsittävä *Puhujan kasvatus* (lat. *Insti-*

tutio oratoria), joka on perusteellinen esitys tulevan puhujan ihanteellisesta kasvatuksesta, koulutuksesta ja puhetaidosta. Quintilianus oli aiemmin kirjoittanut myös teoksen *De causis corruptae eloquentiae* ('Kaunopuheisuuden turmeltumisen syistä'), joka ei ole säilynyt mutta johon hän välillä viittaa.

Puhujan kasvatus -teos

Quintilianuksen alkuperäisenä tarkoituksena oli teoksessaan vain arvioida muiden näkemyksiä puhetaidosta, koska niin monet kreikkalaiset ja roomalaiset mestarit olivat ennen häntä jo kirjoittaneet aiheesta. Hän päätyi kuitenkin esittelemään myös omia ajatuksiaan, sillä etenkin alkeisopetuksessa oli hänen mukaansa ollut huomattavia puutteita ja laiminlyöntejä. Hän myös esittelee laajasti retoriikan historiaa ja niin kreikkalaisia kuin roomalaisiakin edeltäjiään. Yksi *Puhujan kasvatus* -teoksen ansioita onkin, että Quintilianus mainitsee ja lainaa paitsi Platonin, Aristoteleen ja Ciceron kaltaisia tunnettuja nimiä myös useita auktoreita, joiden tuotantoa ei ole säilynyt nykyaikaan ja joista monia ei ilman hänen mainintojaan tunnettaisi edes nimeltä. Quintilianuksen Aristoteles-sitaatit tosin ovat usein epätarkkoja, jopa virheellisiä, mikä osoittanee, ettei hän ollut itse tutustunut alkutekstiin. Kolmannessa kirjassa hän käsittelee laajasti roomalaista oikeutta ja perustaa monet esimerkinsä osin tuntemattomiinkin kreikkalaisiin lähteisiin, mikä paikoin hankaloittaa ymmärtämistä. Quintilianus ilmaisee välillä ajatuksiaan elliptisesti ja epäselvästi, koska ilmeisesti olettaa aihepiirin olevan lukijalle tuttu eikä kaipaavan tarkempaa avaamista.

Puhetaidon opetus jakaantui Quintilianuksen aikana kolmeen osaan: teoriaan, kasvatukseen ja käytäntöön. *Puhujan kasvatus* poikkeaa lukuisista edeltäjistään sikäli, että siinä käsitellään

enemmän puhujan kasvatusta ja koulutusta kuin varsinaista esiintymistaitoa. Puhujan uraa myös seurataan syntymästä alkaen eläkkeelle jäämiseen asti. Quintilianus oli ainoa merkittävä roomalainen kasvatusteoreetikko ennen kirkkoisä Augustinusta, joskaan häntä ei voi pitää tieteellisen kasvatustieteen varsinaisena perustajana, sillä jo Platon ja Aristoteles olivat käsitelleet opetuksen ja kasvatukseen liittyviä kysymyksiä, tosin lähinnä valtiofilosofiansa esittelyn yhteydessä. Quintilianus on kuitenkin erityisasemassa sikäli, että hän kirjoitti ensimmäisenä laajan teoksen, jossa kasvatustieteelliset kysymykset ovat näkyvästi esillä: puhetaidon ja pedagogiikan välillä on hänen mukaansa kiinteä yhteys.

Puhujan kasvatusta on ainutlaatuinen antiikin puhetaitoa käsittelevä teos myös siksi, että siinä tarkastellaan niin grammatikon kuin reetorinkin antamaa opetusta. Quintilianus lähtee teoksessaan liikkeelle aivan varhaisimmasta lapsuudesta ja esittää siten myös näkemyksensä lasten ja nuorten ihanteellisesta kasvatuksesta. Hän käsittelee paitsi varsinaista puhetaidon teoreettista puolta (kirjat III–XI) myös kasvatusta ja kouluopetusta ennen puhetaidon opintoja (I kirja), puhetaidon alkeita ja puhetaitoa tieteenalana (II kirja) sekä antaa puhujalle ohjeita koko elämän ajalle (XII kirja). Quintilianus itse korostaa, että kirjat I, II ja XII eivät aihepiireiltään sisältyisi tavanomaiseen puhetaitoa käsittelevään teokseen.

Quintilianus ja Cicero

Quintilianus kokosi suuren osan teostaan useista eri lähteistä, joista merkittävin on Ciceron (106–43 eKr.) teos *Puhujasta* (*De oratore* 55 eKr.). Cicero on Quintilianuksen tärkein ja useimmin mainitsema ja lainaama esikuva niin puhujan kielen, tyylin kuin koulutuksenkin osalta. *Puhujasta*-teoksen lisäksi Quintilianus

siteeraa erityisen paljon – joskin usein ulkomuistista ja epätarkasti – Ciceron teoksia *Orator* ('Puhuja') ja *De inventione* ('Aineiston kokoamisesta'). On huomattava, että Cicero itse hylkäsi myöhemmin nuoruudenaikaisen *De inventione* -teoksensa näkemykset eikä myöhemmissä teoksissaan juurikaan käsittele samoja teemoja. Quintilianus viittaa usein myös Ciceron oikeuspuheisiin ja lainaa niistä otteita. Toisin kuin Cicero Quintilianus ei julkaissut omia oikeuspuheitaan.

Puhujan rooli oli muuttunut Ciceron ajoista: Quintilianus eli keisari Domitianuksen aikana, jolloin nk. valtion vihollisia ei voinut julkisesti arvostella ja poliittinen puhetaito oli näivettynyt. Quintilianus tuntuu tietoisesti valinneen teoksensa punaiseksi langaksi vanhan polven idealismin, ja hänen selkeä ja luonnollinen kielensä saattoikin olla vastareaktio aikakauden suosimalle keinotekoisen koristeelliselle latinalle.

Quintilianus ja Cicero eroavat ratkaisevasti toisistaan käsitteilytavoiltaan: Cicero kohdistaa teoksensa kaltaisilleen suurille puhujille, Quintilianus taas kirjoittaa enimmäkseen tulevaa puhujaa kouluttavalle opettajalle ja painottaa enemmän käytäntöä ja käytäntöön soveltamista kuin teoriaa. *Puhujan kasvatus* onkin erinomainen katsaus myös kreikkalais-roomalaisen koulutuksen käytäntöön. Ciceron ja Quintilianuksen kirjoitustyylikin on erilainen: siinä missä Cicero suosii Platonin tyylistä eri henkilöiden käymää dialogia (esimerkiksi *Puhujasta*-teoksessaan), Quintilianus puhuttelee lukijoitaan suoraan.

Quintilianuksen näkemykset puhetaidosta ovat pitkälti yhteneväisiä Ciceron kanssa, ja hän nostaa tämän esimerkiksi monessa suhteessa, mutta välillä myös korjaa ja hienovaraisesti kritisoikin tämän näkemyksiä. Quintilianus myös täydentää Ciceron työtä: Cicero käsittelee puheen aineiston kokoamista lähinnä nuoruudenaikaisessa *De inventione* -teoksessaan mutta kypsemmän

iän *Pubujasta*- ja *Orator*-teoksissa tuskin lainkaan, Quintilianus taas käsittelee aihetta varsin laajasti. Toisaalta filosofinen näkökulma jää Quintilianuksella paljon vähemmälle huomiolle kuin Cicerolla ja useilla muilla retoriikkaa kirjoituksissaan käsitelleillä antiikin auktoreilla. Quintilianus tosin korostaa Ciceron tavoin sitäkin, että täydellisen puhujan on oltava myös eettisesti korkealla tasolla, hyveellinen mies, *vir bonus dicendi peritus*, ja toimittava tietynlaisena esikuvana.

Puhujan kasvatus -teoksen jälkivaikutus

Quintilianuksen teoksella oli antiikin loppuun asti suuri vaikutus roomalaisten oppineiden ja kasvattajien ajatteluun. Myös varhaiset kirkkoisät Origenes, Hieronymus ja Augustinus saivat Quintilianukselta vaikutteita opiskellessaan reetorikoulussa. Keskiajalla Quintilianusta siteerattiin enää harvakseltaan ja teoksesta oli käytössä vain joitakin hajanaisia osia. Toisaalta se kelpasi typistetyntäkin 1100-luvun Ranskassa, missä heräävä kiinnostus antiikin kulttuuria kohtaan toi sille lyhyen suosion ajan. Tämän jälkeen *Puhujan kasvatus* vaipui vuosisadoiksi unohduksiin.

Vuonna 1416 antiikin kirjallisuuden käsikirjoituksia etsinyt italialainen humanisti Poggio Bracciolini löysi sveitsiläisestä St. Gallenin luostarista Quintilianuksen teoksen täydellisen koodeksin pölyttyneenä ja unohdettuna. Ainutlaatuisesta löydöstä haltioitunut Poggio kiiruhti kopioimaan koko teoksen omakätisesti ja lähetti sen ystävilleen. Quintilianusta alettiin pian pitää huomattavimpana kasvatusopin asiantuntijana, ja monet 1400-luvun italialaisajattelijat alkoivat käsitellä kirjoituksissaan kasvatus- ja opetus-kysymyksiä.

Quintilianus on säilyttänyt aina nykypäiviin asti asemansa Ciceron rinnalla roomalaisen retoriikan teoreetikkona, vaikka

onkin huonommin tunnettu. *Pubujan kasvatus* kuuluukin Aristoteleen ja Ciceron kirjoitusten ohella merkittävimpiin antiikin puhetaitoa käsitteleviin teoksiin. Jotkut ovat jopa sitä mieltä, että *Pubujan kasvatus* on monipuolisuudessaan ja humaaniudessaan kaikkien aikojen paras puhetaidon esitys. Monet Quintilianuksen hämmästyttävän ajattomista kasvatuskäsityksistä pätevät edelleen (esimerkiksi opetus on aloitettava varhain ja sen on aluksi oltava lapselle leikin kaltaista), ja häntä voidaan pitää lapsilähtöisen kasvatuksen ja eriytetyn opetuksen varhaisimpana puolestapuhujana. Quintilianus myös pohtii julkisten koulujen ja yksityisopetuksen hyviä ja huonoja puolia ja kallistuu laadukkaiden julkisten koulujen kannalle, koska niissä oppilas paitsi oppi välttämättömiä sosiaalisia taitoja myös hyötyi muiden oppilaiden opetuksesta, erityisesti virheiden korjaamisesta. Etenkin näillä ensimmäisen kirjan kasvatusta koskevilla ohjeilla on pysyvää arvoa.

Teoksen suomentamisesta

Quintilianus käsittelee teoksessaan hyvin monenlaisia aihepiirejä – puhetaidon ja sen opettamisen, teorian ja historian lisäksi mm. lasten kasvatusta ja koulunkäynnin järjestämistä, latinan kieliooppia ja sen opettamista, matematiikkaa ja roomalaista oikeutta. Tyyli on sekoitus hyvin tiivistä ilmaisua ja rönsyilevyyttä, ja terminologia on paikoin epäselvää. Quintilianus lainaa usein kreikkankielisiä lähteitä, mikä sekin aiheuttaa sekavuutta latinankieliseen terminologiaan. Teoksessa on runsaasti erityisesti retoriikan ja juridiikan erikoissanastoa, ja samalla sanalla voi ns. perusmerkitysten lisäksi olla oma merkityksensä retoriikassa ja juridiikassa (esim. *actio* ret. 'puheen esittäminen', jur. 'kanne', *propositio* ret. 'asian tarkentaminen', jur. 'syyte'). Tärkeimpien termien latinan-

kieliset vastineet ovat tekstissä sulkeissa, myös kreikankieliset termit esiintyvät jo Quintilianuksella.

Suomentajan suurimpana haasteena oli aikaansaada helposti luettavaa suomen kieltä mutta olla toisaalta etääntymättä liikaa alkukielen tyylistä ja välttää anakronismeja. Välillä oli kiusaus tiivistää alkukielen ilmaisua liikaakin, välillä taas oli pakko kääntää jokin kohta selittävästi, monisanaisemmin. Latinassa yleistä me-muodossa puhumista on karsittu melko paljon. Lukujen otsikot saattavat olla peräisin jo Quintilianukselta itseltään, ainakin useimmat esiintyvät jo 1400-luvun käsikirjoituksissa. Muutamaan erityisen pitkään lukuun lisäsin selkeyden vuoksi vielä alaotsikot.

Erillisessä selitysosassa ja nimihakemistossa on lisätietoa tekstissä usein vain lyhyesti mainituista asioista, henkilöistä ja paikoista. Nyt ilmestyvä suomennos käsittää teoksen neljä ensimmäistä kirjaa.

Kiitokset

Kiitän suomennoshankkeen pitkäkestoisesta taloudellisesta tukemisesta Koneen Säätiötä, jatkorahoituksesta Alfred Kordelinin säätiötä ja Valtion kirjallisuustoimikuntaa.

Kiitän prof. Olli Salomiestä ja lehtori, dos. Jukka-Pekka Puroa tuesta ja avusta hankkeen alulle saamisessa, prof. ja kustantaja Hannu Salmea kiinnostuksesta julkaista Quintilianusta suomeksi.

Seuraavista henkilöistä oli suuresti apua suomennoksen oikoluvussa ja terminologisten ongelmien ratkaisemisessa. Kiitän kokenutta suomentajakollegaani FM Arto Kivimäkeä hyivistä kommentteista ja muutosehdotuksista, FT Sari Kivistöä toisen, kolmannen ja neljännen kirjan suomennoksen ja selitysosan

lukemisesta ja korjausehdotuksista etenkin retoriikan terminologiaan, DI Taisto Laatoa matemaattisten termien selittämisestä, prof. Olli Salomiestä ensimmäisen ja toisen kirjan suomennoksen ja selitysosan huolellisesta lukemisesta ja kommentoimisesta, prof. emeritus Holger Thesleffiä avusta visaisen Platon-sitaatin suomentamisessa sekä OTT Kaius Tuoria roomalaisen yksityisoikeyden terminologian avaamisesta. Erityiskiitos FM, OTM Anna Lönnrothille roomalaisen oikeuden käytäntöjen ja terminologian tarkasta selittämisestä ja Quintilianuksen usein hämärän ja hämmästyttävän niukkasanaisten ilmaisutavan avaamisesta ymmärrettävästi.

Suurin kiitos kuuluu entiselle opettajalleni, Quintilianuksen kieleen ja terminologiaan jo vuosien ajan paneutuneelle prof. emeritus Toivo Viljamaalle ensimmäisen kirjan suomennoksen ja selitysosan sekä kolmannen kirjan suomennoksen lukemisesta ja etenkin grammatiikan ja retoriikan terminologiaa koskevista tarkoista ja asiantuntevista korjausehdotuksista sekä Quintilianuksen ajatusten ja kielenkäytön yleisestä valottamisesta.

Vastaan luonnollisesti itse suomennoksen lopullisesta kieliasusta ja termivalinnoista.

Omistan suomennoksen kesäkuussa 2012 edesmenneen professori Juha Sihvolan muistolle. Hän nosti antiikin merkkiteosten huolellisen suomentamisen merkitykseltään tutkimustyön rinnalle, ja sain häneltä arvokasta tukea ja kannustusta paitsi tämän teoksen myös Ciceron *Publujasta*-teoksen (2006) suomentamisen aloittamiseen.

Aboae mense Novembri A.D. MMXIV

Aulikki Vuola

Quintilianus
Puhujan kasvatus

Marcus Fabius Quintilianus (n. 35–100 jKr.) oli roomalainen puhuja ja puhetaidon opettaja. Hänen ainoa jälkimaailmalle säilynyt teoksensa on noin vuonna 95 jKr. valmistunut kaksitoista kirjaa käsittävä *Puhujan kasvatus* (Institutio oratoria). Suurteos oli ihailtu oppikirja ja tutkielma jo antiikin Roomassa, ja se löydettiin uudelleen 1400-luvulla. Siitä lähtien Quintilianus on ollut puhumisen taidon klassikko.

Puhujan kasvatus on perusteellinen esitys puhujan kasvatuksesta, koulutuksesta ja puhetaidosta. Nyt julkaistava suomennos sisältää teoksen neljä ensimmäistä kirjaa, joissa Quintilianus käsittelee muun muassa kielen ja kasvatuksen kysymyksiä sekä puhetaidon olemusta. Quintilianusta voidaan pitää lapsilähtöisen kasvatuksen ja eriytetyn opetuksen varhaisimpana puolestapuhujana.



FAROS

www.faroskustannus.fi

ISBN 978-952-5710-39-7



9 789525 710397

Kannen kuvitus ja ulkoasu: Kari Salmi / Vaara Grafik